

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İKTİDARDAN BASINA BİR GÖZDAĞI: İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ GAZETECİLER DAVASI*

Neslihan KILIÇ*

Öz

Millî Mücadele sonrası, devletin yeniden şekillendiği bir ortamda basın iktidar ilişkileri sorunlu bir seyir izlemiştir. Devletin yeniden yapılanması, yeni kurumların ihdas edilmesi, modernleşme ve Batılılaşma yönünde atılan bazı adımlar ve hükümetin kimi icraatları İstanbul basınında eleştiri konusu olmuştur. Hükümet yanlısı tutumuyla bilinen Ankara basınının İstanbul basınına karşı tarizkâr tavrı hükümetin İstanbul basınına karşı olumsuz tutumunu arttırmıştır. Hükümetin yaptığı ve yapmayı planladığı bir kısım icraatlarının İstanbul matbuatında eleştiri konusu olmasından rahatsız olan Ankara Hükümeti, İstanbul matbuatına bir gözdağı vermeyi istemektedir. Hilafetin kaldırılacağı söylentilerinin dolaştığı bir zamanda Ağa Han Sultan Muhammed Şah'ın Başvekil İsmet İnönü'ye gönderdiği hilafetin kaldırılmaması tavsiyesini içeren bir mektubun İstanbul matbuatında yayınlanması, Hükümetin İstanbul matbuatına vermek istediği gözdağına zemin hazırlamıştır. Ağa Han'ın mektubunun İdam, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanması üzerine bu gazetelerin sahipleri ve sorumlu müdürleri tutuklanmış ve İstanbul İstiklal Mahkemesinde yargılanmışlardır. Mahkemenin yargılama safahatında gazetecilere yöneltilen sorular ve yargılama sonrası bütün gazetecilerin

* Bu makale Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Nurettin GÜZ danışmanlığında hazırlanmış olduğumuz “Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği” başlıklı doktora tezinden istifadeyle üretilmiştir. Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, nsevenkilig@gmail.com, Diyarbakır/Türkiye.

beraat etmeleri dikkate alındığında, gazetecilerin yargılanması esasen iktidarın basına verdiği bir gözdağı olarak yorumlanmıştır. Nitekim yargılama sonrası Hükümetin icraatlarına İstanbul basınından esaslı eleştirilerin gelmemesi, bu yorumların haklılık payını arttırmaktadır. Bu makalede gazetecilerin İstanbul İstiklal Mahkemelerinde yargılanması süreci Tevhid-i Efkâr gazetesi merkeze alınarak incelenmiş ve dönemin basın iktidar ilişkisinin bir fotoğrafının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Basın Tarihi, Basın İktidar İlişkileri, Tevhid-i Efkâr.*

A THREAT FROM THE GOVERNMENT TO THE PRESS IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC: THE ISTANBUL INDEPENDENCE COURT JOURNALISTS' TRIAL

Abstract

In the aftermath of the War of Independence, during the reshaping of the state, the relationship between the press and the government took a problematic turn. The Ankara government, disturbed by the criticism in the Istanbul press of some of its past and planned actions, wants to intimidate the Istanbul press. At a time when rumors were circulating that the Caliphate would be abolished, the publication in the Istanbul press of a letter from Aga Khan Sultan Muhammad Shah to Prime Minister İsmet İnönü, advising against the abolition of the Caliphate, laid the groundwork for the intimidation tactics the government intended to use against the Istanbul press. Considering the questions posed to journalists during the trial and the subsequent acquittal of all journalists, the prosecution of the journalists has been interpreted as essentially a form of intimidation by the government against the press. Indeed, the lack of substantial criticism of the government's actions from the Istanbul press after the trial strengthens the validity of these comments. This article examines the trial of journalists in the Istanbul Independence Courts, focusing on the Tevhid-i Efkâr newspaper, and aims to provide a snapshot of the relationship between the press and the government during that period.

Keywords: *History of the Press, Press-Power Relations, Tevhid-i Efkâr*

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi, iktidarların sınırsız gücünün toplumlar için fayda getirmediğini tecrübe etmiş ve yaklaşık olarak 18. yüzyıldan itibaren kuvvetler ayrılığı ilkesi neredeyse bütün toplumlar için kabul gören bir ilkeye dönüşmüştür. Buna göre

devlet organları olan yasama, yürütme ve yargı gibi erkler birbirlerinden bağımsız olacak ve temelde kendi yetki alanları içinde kalacaklardır (Karakul, 2015: 64). Basının toplum üzerinde ortaya çıkan kamuoyu oluşturma gücüyle, bu üç kuvvete bir dördüncü kuvvet olarak da basın (medya) eklenmiştir. Basının sahip olduğu bilgilendirme, haber verme fonksiyonlarının yanında kamuoyu oluşturma fonksiyonu basın-iktidar ilişkilerinin sürekli bir gerginlik alanı olmasını da beraberinde getirmiştir (Okut, 1999: 371). Basının olayları ve gelişmeleri sunarken aynı zamanda yönlendirme aracı olarak da kullanılması; iktidarların icraatlarını kamuoyuna duyurması ve bu arada iktidarların toplum nezdinde kabul görmeyecek birtakım icraatlarını da kamuoyuna sunması basın-iktidar ilişkilerinin bir gerginlik alanı olmasının en temel sebeplerindendir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dijital haberciliğin yaygınlaşması, geleneksel gazetelere alternatif olabilecek youtube gibi birtakım sosyal medya mecralarının ortaya çıkmasıyla, günümüzde geleneksel basın araçları geçmişe oranla iktidarların etki alanlarından kısmen kurtulabilmiştir. Ancak aynı durum bundan yaklaşık yüz sene önce diğer bir ifadeyle halkın tek bilgi kaynağının gazeteler olduğu bir dönemde mümkün değildir. Özellikle yeni kurulan Cumhuriyet iktidarının yaptığı veya yapmayı planladığı kimi icraatların basında (haklı veya haksız) eleştiri konusu olması basın tarihimizde basın-iktidar ilişkilerinin en problemlili olduğu dönemlere denk gelmektedir. Kurucu kadro, saltanatın kaldırılması, başkentin Ankara olması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, hilafetin ilgası, Batılılaşma yönünde çok farklı adımların atılması gibi o günkü toplum için oldukça köklü olabilecek birtakım adımlar atmakta ve bu adımları atarken de kamuoyunu kendi icraatları dışında farklı yöne yönlendirebilecek bir sese tahammül göstermemektedir. Atılan adımların özellikle kamuoyunda önemli bir etkiye sahip olan İstanbul matbuatında çeşitli eleştirilerle karşılaşılması, dönemin iktidarını basına bir gözdağı verme arayışlarına yöneltmektedir (Kılıç, 2021: 14). İktidarın istediği fırsat, Ağa Han'ın hilafetin

kaldırılmaması yönündeki tavsiye mektubunun İstanbul matbuatında yayınlanmasıyla ayağına gelmiş ve İstanbul matbuatının en etkili yayın organlarının sahipleri ve sorumlu müdürleri İstanbul'da kurulan İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlardır. Yargılama sonucunda bütün gazetecilerin beraat etmesi, yargılamanın hukuki olmaktan ziyade siyasi yönünün ağır bastığını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Arabacı, 2020: 35).

Bu makalede dönemin muhalif basını konumundaki İstanbul matbuatını oluşturan Tevhid-i Efkâr, İkdâm ve Tanin gazetesi sahip ve başyazarlarının İstanbul İstiklal Mahkemesinde yargılanmaları ve yargılama üzerinden basın-iktidar ilişkileri konu edinilmiştir. Makalede yer alan haber ve yazılar için Tevhid-i Efkâr gazetesi temel kaynak konumundadır.

2. İstanbul İstiklal Mahkemesi

İstiklal Mahkemeleri, TBMM'nin kurulmasından yaklaşık altı ay sonra kanunla kurulmuş olan özel yetkili mahkemelerdir. Askerî açıdan dönemin en önemli sorunlarının başında sayıları yaklaşık 300 bin civarında olan asker kaçakları gelmektedir. Asker kaçaklarının bir taraftan eşkıyalık yaparak halka eziyet etmeleri diğer taraftan da çeteleşerek kimi zaman İstanbul hükümetiyle kimi zaman da işgal güçleriyle ortak hareket ederek Millî Mücadele aleyhine tutum sergilemeleri, özel yetkili İstiklal Mahkemelerinin temel kuruluş gerekçeleridir (Güz, 2008: 141-142). Başlangıçta sadece asker kaçakları için kurulan ve üyelerinin tamamının milletvekili olduğu İstiklal Mahkemelerinin görev alanı 26 Eylül 1920 tarihli ve 28 Sayılı "İstiklâl Mahkemeleri Kanununun Birinci Maddesine Müzeyyel Kanun" ile genişletilerek görev alanına, TBMM'nin amaç ve faaliyetlerine sözlü, yazılı ve fiili olarak karşı gelmek, casusluk faaliyetlerinde bulunmak vb. suçlar ile 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamındaki suçlar da dâhil edilmiştir (Ülker, 2015: 198).

Tarihçiler İstiklal Mahkemelerinin gelişim seyrini genellikle Birinci Meclis Dönemi (23 Nisan 1920-1 Nisan 1923) ve İkinci Meclis Dönemi (11 Ağustos 1923-1 Ekim 1927) olmak üzere iki dönem halinde ele almaktadırlar (Ülker, 2015: 198). Kurulduğu ilk dönemde Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli hizmetler ifa eden İstiklal Mahkemeleri, zaman içinde kuruluş amacından saparak keyfi karar ve uygulamalarıyla muhalifleri ve hatta muhalif olma ihtimali bulunanları tasfiye etme aracına dönüşmüştür (Sertel, 2001: 123). Yargılananların temyiz, itiraz hakkı, tebdil, erteleme ve avukat tutma haklarının bulunmaması, mahkeme heyetinin kanaatinin kesin olması, Meclis adına hüküm vermesi gibi eleştiriler İstiklal Mahkemelerinin bugüne kadar tartışılmasına sebep olmuştur (Ülker, 2015: 198).

İstanbul İstiklal Mahkemesi Ankara ve Diyarbakır İstiklal Mahkemeleriyle birlikte Cumhuriyet sonrası kurulan üç istiklal mahkemesinden biridir. Mahkemede, gazeteciler davasının yanı sıra Dedezâde İbrahim Edhem Efendi ve Lütfi Fikri Bey'in davaları da görülmüştür. İstanbul İstiklal Mahkemesinin esas kuruluş sebebi, İstanbul matbuatının önde gelen isimlerinin yargılanmasıdır. Gerekçe de Ağa Han'ın Başvekil İsmet İnönü'ye hitaben kaleme aldığı ve Halifeliğin kaldırılmasının bir hata olacağına dair görüşlerinin yer aldığı mektubun İstanbul gazetelerinde yayınlanması ve bu olayın iktidarın tepkisine yol açmasıdır (Kopar, 2016: 117-135). Başvekil İsmet İnönü'nün İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması yönündeki teklifi Mecliste sert tartışmalara sebep olmuş, teklife karşı çıkan milletvekilleri, yargılamanın ceza kanunu ile adli mahkemelerde çözülebileceğine dair görüşlerini ileri sürmüşlerdir (Güz, 2008: 148). Bununla birlikte Mecliste yapılan oylamada İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesinin kurulmasına karar verilmiştir.

3. Ağa Han'ın Mektubu

İstanbul İstiklal Mahkemesi yukarıda da ifade edildiği üzere çeşitli davalara bakmışsa da esas kuruluş gerekçesi gazeteciler davası olarak da bilinen İstanbul matbuatının önde gelen isimlerini yargılamaktır. Kâğıt üzerinde gözükken gerekçe her ne kadar Ağa Han'ın mektubunun İstanbul basınının önde gelen gazetelerinde yayınlanması olsa da aşağıda yer verileceği üzere mektubun içeriğinde hukuki anlamda suç unsuru olarak kabul edilecek bir durum bulunmamaktadır. Yargılamaların sonunda bütün gazetecilerin beraat etmesi, davanın hukuki olmaktan ziyade siyasi yönünü göstermesi açısından önemlidir. Nitekim İstanbul matbuatı bir anlamda kendisine verilen mesajı almış ve Ankara Hükümetinin sonraki icraatları karşısında muhalif söylemini azaltmıştır.

Bilindiği üzere İslam akait tarihinde çeşitli mezhepler ve fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Genellikle Sünni ve Şii olarak itikadi anlamda iki kola ayrılan bu yapının içinden de Sünnilikte Eşari, Maturudi, Mutezili gibi akımlar; Şia Mezhebinden ise İmâmîyye, İsna aşeriyye, İsmailiyye ve Zeydiyye gibi akımlar ortaya çıkmıştır. Şianın İsmailiyye mezhebinin günümüze kadar gelen kolu da Nizâriyye olarak bilinmektedir (Öz, 2001: 128-133).

Nizârî-İsmâilîler'in kırk beşinci imamı Şah Halîlullah'ın öldürülmesinden sonra, oğlu Hasan Ali Şah 1817 yılında imam olmuştur. Daha sonra İran Hükümdarı Feth Ali Şah'ın kızı ile evlenen Hasan Ali Şah'a bu nedenle "Ağa Han" unvanı verilmiştir. Onun neslinden gelen imamlara da "Ağa Han" unvanı intikal etmiştir. Makaleye konu olan "Ağa Han" da Hasan Ali Şah'ın soyundan gelen Ağa Han Sultan Muhammed Şah (1877-1957)'dir. İyi bir eğitim alan ve teşkilatçı kimliğiyle bilinen Ağa Han Sultan Muhammed Şah, Kral VII. Edward'ın 1902 yılında Londra'da gerçekleşen taç giyme törenine katılmış, İngilizlere yakınlığı nedeniyle İngilizler tarafından Müslümanların lideri şeklinde kabul görmüştür. Hayatı boyunca İngiliz emperyalizmine destek olacak birtakım adımlar atan Ağa Han'ın, İngilizlerin adamı olduğu yönünde hakkında güçlü iddialar bulunmaktadır. Birinci

Dünya Savaşı'nda Osmanlıların, Almanların müttefiki olarak savaşa girmesine engel olmaya çalışması, itilâf devletlerine karşı savaşmak için Osmanlı Devletince yayınlanan cihat beyannamesine karşı çıkması, bunu başaramayınca da İngiliz emperyalizmi altında yaşayan Müslümanlara Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta İngiliz, Fransız ve Rusların yanında savaşmanın dinî bir görev olduğuna dair yayınladığı beyannameler ve müntesipleri vasıtasıyla Irak ve Suriye'de Osmanlı hatları gerisinde, İngilizler hesabına bilgi toplaması bu iddialardan birkaçıdır (Öz, 1998: 453-455). Dolayısıyla Ağa Han'ın çizdiği profil esasen Müslüman Türk Milletinin tamamen aleyhine olan bir profildir. Ayrıca tarihsel süreçte Sünni-Şii rekabetinde Şii dünyası hiçbir zaman Sünni bir halifenin varlığını kabul etmemiştir. Bu bilgiler yargılamaya konu olan mektubun nasıl bir şahıstan geldiğinin ve ne ölçüde dikkate alınması gerektiğinin daha iyi anlaşılması açısından dikkate değerdir.

Hayatı boyunca İngiliz emperyalizminin sadık bir bendesi olarak hizmet eden Ağa Han, Londra'dan dönemin başbakanı İsmet Paşa'ya gönderdiği mektupta özetle Hilafetin kaldırılması yönünde tartışmaların bulunduğunu, bunun açık bir hata olacağını, Hilafetin Türklerde bulunmasının, Türkiye'nin İslam dünyasındaki mümtaz konumunu korumasına yardımcı olacağını ifade ederek, TBMM'den Hilafet makamının ilga edilmemesini istirham etmiştir (Tanin, 5 Aralık 1923: 1).

4. Gazetecilerin Tutuklanması

Hint Müslümanlarının İngiltere'deki temsilcisi olarak nitelendirilen Ağa Han'ın Başvekil İsmet İnönü'ye hitaben kaleme aldığı ve Emir Ali vasıtasıyla gönderdiği 24 Kasım 1923 tarihli mektup her nasılsa İsmet Paşa'nın eline geçmeden önce ilk olarak 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm'da hemen ertesi gün de Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştır.

Dönemin basınında bilindiği üzere Ankara-İstanbul matbuatı kavgası bulunmaktadır. Bu kavganın özünde de hükümetin birtakım icraatlarını eleştiri konusu yapan İstanbul matbuatı ile adeta hükümetin yarı resmi yayın organı olarak bilinen, hükümetin sesi konumunda olan ve Ankara matbuatını temsil eden Hâkimiyet-i Milliye gazetesi bulunmaktadır. Mektubun İstanbul gazetelerinde yayınlanması üzerine Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Ağa Han'ın İngiliz politikalarına hizmet ettiği, bu mektubun da Hilafet tartışmalarının başladığı bir dönemde kamuoyunu etkilemek amacıyla yayınlandığı yönünde yazılar yayınlanmıştır. Bu yayınlar Ankara'da ses getirmiş ve İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmasında bu mektubu yayınlamanın suç olduğunu belirterek, mektubu yayınlayanların Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine göre yargılanması gerektiğini ifade etmiş, İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesinin görevlendirilmesini teklif etmiştir (Güz, 2008: 148). Mecliste yapılan oylamada 63 ret oyuna karşılık 89 oy ile teklif kabul edilmiştir (Kopar, 2016: 122).

Mahkeme kararıyla ilk tutuklamalar 9 Aralık 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr gazetesi sahibi ve başyazarı Velid Ebüzziya, sorumlu müdürü Hayri Muhyiddin Bey, Tanin gazetesi sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit Bey, İkdâm gazetesi sahibi ve başyazarı Cevdet Bey ile sorumlu müdürü İzzettin Bey ile başlamıştır (Tevhid-i Efkâr, 10 Aralık 1923: 1). İstanbul matbuatının önde gelen isimlerinin tutuklanması doğal olarak basında büyük yankı bulmuş, başta Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İkdâm gazeteleri olmak üzere dönem basını konuyu tam sayfa olarak okuyucuya duyurmuştur.

İlk tutuklamaya ilişkin haber Tevhid-i Efkâr gazetesinde "*Cahit, Ahmet Cevdet Beyler ve Sermuharrimiz Nasıl ve Niçin Tevkif Edildiler?*" başlığıyla yer almıştır. "*Birçok teharrî memurları matbaaları ve evleri basarak Tanin, İkdâm ve Tevhid-i Efkâr sermuharrir ve müdir-i mesullerini tevkif etmişlerdir. Teharrî memurlarının*

*matbaamızda garip hareketleri / Ağa Han ve Emir Ali'nin mektupları sebebi-
tevkif olarak gösteriliyor / Mevkuf gazeteciler bugünden itibaren ihtilattan men
ediliyorlar”* başlıklarıyla devam eden haberde ilk olarak tutuklanan Hüseyin
Cahit Bey'in, başlangıçta tutuklanmaya karşı çıkmadığı ancak memurlardan
tutuklama karar yazısını istediği anlatılmaktadır. Memurlar bu yazının olmadığını
söyleyince Hüseyin Cahit Bey karakola gitmeyeceğini ifade etmiş bunun üzerine
polisler Hüseyin Cahit Bey'i zor kullanarak karakola götürmüştür (Tevhid-i Efkâr,
10 Aralık 1923: 1).

Tevhid-i Efkâr'da çıkan 10 Aralık 1923 tarihli *“Dünkü Tevkifat Münasebetiyle”*
başlıklı yazıda konu bir değerlendirmeye tabi tutularak, gerek mektubu
gönderen Ağa Han'ın gerekse mektubu getiren Emir Ali'nin Şii-İsmaili olmalarına
vurgu yapılarak, Sünni İslam dünyası için bir mana ifade eden hilafet kurumunun
kaldırılması tartışmalarının bu iki şahsı hiçbir şekilde ilgilendirmeyeceği, bilakis
bu durumdan memnun olacakları, dolayısıyla bu mektubun adeta tutuklama
gerekçelerine bir bahane olduğu şu satırlarla ifade edilmiştir;

*“...Bilhassa bu müdahalenin Ağa Han ile Emir Ali tarafından Hilafet
hakkında başvekilimize gönderilen mektupların evvela Tanin ve
İkdam refiklerimizde ve bir gün fasıla ile mezkûr rüfekamızdan
naklen Tevhid-i Efkâr'da inkişaf etmesi yüzünden vuku bulduğu
söylenmesi bu hadisenin ihdas ettiği su-i tesiri kat kat tezyit
etmektedir. Çünkü Ağa Han ile Emir Ali'nin gönderdikleri mektup
hiçbir vecihle haiz-i ehemmiyet bir şey değildir. Biri İsmâilî, diğeri
Şii olan bu iki zat hiçbir vecihle alakadar olmadıkları bir mevzu
üzerinde icâle-i kalem etmiş, kanaatleri hilafına birtakım sözler
söylemiş ve bu suretle kendilerine zerre kadar bir ehemmiyet atf
olunmaması lazım geldiğini göstermişlerdir.”* (Tevhid-i Efkâr, 10
Aralık 1923: 1).

Gazetede yer alan bu yazıdan da anlaşılacağı üzere Ağa Han ve Emir Ali'nin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği mektup tutuklanmaya gerekçe olarak gösterilmektedir. Ancak Tevhid-i Efkâr, mektubun ilk kez İkdâm ve Tanin'de yayınlandığını, kendilerinin ise gazetecilik gereği olarak, okurlarına bilgi vermek amacıyla bu mektubu söz konusu gazetelerden naklen yayınladığını ifade etmektedir. Nitekim söz konusu mektup İkdâm ve Tanin'de 5 Aralık 1923'te yayınlanmışken Tevhid-i Efkâr gazetesinde 6 Aralık 1923 tarihinde yayınlanmıştır. Ayrıca İkdâm ve Tanin'de mektup birinci sayfada yer alırken (İkdâm, 5 Aralık 1923: 1; Tanin, 5 Aralık 1923: 1), Tevhid-i Efkâr mektuba birinci sayfada değil ikinci sayfada yer vermiştir (Tevhid-i Efkâr, 6 Aralık 1923: 2).

Yukarıda ana hatlarıyla ifade edildiği üzere mektubun içeriğinde gazetecilerin yargılanmasını gerektirecek herhangi bir suç unsuru yer almamaktadır. Bununla birlikte mektubun gazetelerde yayınlandığı dönem, Hilafetin ilgasının konuşulmaya başlandığı dönemdir. Dünya Müslümanlarının duygularına tercüman olan böyle bir mektubun yayınlanmasının kamuoyunda kendisini zor durumda bırakacağını düşünen Hükümet, "İstiklal Mahkemesiyle" meseleyi çözüme yoluna gitmiştir (Güz, 2008: 10).

Tevhid-i Efkâr'da "*İstiklal Mahkemesinin Kararı Cumhuriyetin Miyar-ı Adaleti Olacaktır*" başlığıyla yer alan bir başka haberde, tutuklamaların esas gerekçesinin Ankara matbuatında "haddi aşmak" şeklinde nitelendirildiği ifade edilmektedir;

"Ankara matbuatının yazılarında İstiklal Mahkemesi Reisinin beyanatından İstiklal Mahkemesi teşkili için İsmet Paşa'nın Meclise verdiği izahatın bazı rüfekamızdan intişar eden birkaç satırından Anadolu Ajansı'nın vuku bulan tebligatından ve nihayet İstiklal Mahkemesi Reisinin beyannamesinden anlaşılıyor ki İstanbul matbuatının neşriyat ve tenkidatı hadd-i meşruu aşır

ihamet ve îka-i fesat vadisine döküldüğü his olunmuş ve bilhassa harici hasımlarla müttehit buldukları kanaati hâsıl olmuş bulunduğundan millet ve hürriyetin istiklal ve selametine kastetmekte olanların muhakemesi için İstanbul'a İstiklal Mahkemesi izam olunmuştur.” (Tevhid-i Efkâr, 11 Aralık 1923: 1).

Ankara basınının bu iddialarına haberde yer veren Tevhid-i Efkâr, şu satırlarla iddiaları kesin bir şekilde reddetmektedir;

“Gazetemizde vuku bulan tenkidâtın hadd-i meşruu aşip ihamet ve îka-i fesat vadisine düştüğü der meyan olunabilir mi? Tevhid-i Efkâr'ın tarih-i mücahedatını burada izah etmekten müstağniyiz. Tevhid-i Efkâr en müşkül devirlerde her fedakârlığa katlanarak ve hiçbir şeyden perva etmeyerek necip milletimizin ruhundan doğan ve bütün dünyayı hayretlere gark eden mücahede-i kübraya bütün mevcudiyetiyle iştirak ve hiçbir vakit ne İngilizlerin ne de başkalarının kahir ve zulmünden zerre kadar bir endişeye düşmeyerek vazife-i vataniyesini ifa etmiştir. Bunu itiraf teslim etmekte tereddüt edecek namuslu ve vicdanlı bir insan tasavvur edemeyiz. Mücâhede-i milliyemizi en temiz mazi ile en temiz cephe ile en temiz vicdan ile başından sonuna iştirak eden ve bu iştirakiyle ancak vazife-i milliyesini naçizane ifa ettiğine kani olan Tevhid-i Efkâr hiçbir ferde hiçbir zümreye hiçbir fırkaya alet olmamış istiklal efkârını tamamıyla muhafaza ederek neşriyatına devam etmiş ve ancak selamet-i memleket endişesinden mülhem olarak vazifesini ifa eylemiştir... O halde gazetemiz ve ser muharririmiz hakkında gayr-i meşru tenkidat yapmak ve îka-i fesat vadisine sulûk etmek töhmeti gayr-i vârittir.” (Tevhid-i Efkâr, 11 Aralık 1923: 1).

Gazete, kendilerine yöneltilen “harici düşmanlarla iş birliği yapıldığı” iddialarını ise şu satırlarla yalanlamaktadır;

“Harici hasımlarla ittihat meselesine gelince, Tevhid-i Efkâr bütün mevcudiyetiyle bunu reddeder. Dünyada herhangi bir insan için en şeni zillet, en melun töhmet vatani aleyhinde harici hasımla ittihatdır. Hıyanetlerin en müthiş, hıyanetlerin en vahşisi de budur. Harici hasımlarla ittihat eden bir insanın değil vatanında yeryüzünde hakk- ı hayatı kalmaz. Bilatefrik-i cins ve mezhep bütün insanların mukaddes tanıdığı bir akideyi ayakaltına alarak, kendi milletinin ve kendi vatanının aleyhine hasımlarla teşrik-i mesai eden bir adam izalesi vacip olan eşrârın en şeriridir.”
(Tevhid-i Efkâr, 11 Aralık 1923: 1).

11 Aralık 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr’ın ikinci sayfasında yer alan ve oldukça küçük puntolarla yazılmış bir haber, bir anlamda meselenin niçin yaşandığını da gösterir niteliktedir; *“Reis-i Cumhura veto salahiyetini veren madde bugün müzakere edilecek. Kanun-i Esasi Encümeni yarın (bugün) içtima ederek Reis-i Cumhura redd-i kavanin ve fesh-i Meclis salahiyetlerini veren teklif-i kanununin redd-i kavanin salahiyeti hakkındaki maddesini müzakere edecektir.”* (Tevhid-i Efkâr, 11 Aralık 1923: 2).

Söz konusu madde, Cumhuriyet tartışmalarının yaşandığı dönemde, başta Tevhid-i Efkâr gazetesinin sahibi ve başyazarı Velid Ebüzziya olmak üzere İstanbul basınının en çok dile getirdikleri konudur. Maddenin millet egemenliği ilkesiyle bağdaşmadığını savunan İstanbul basını, padişapta bile olmayan yetkilerin bu maddeyle Cumhurbaşkanıya tanınacağını söylüyor bu nedenle düzenlemeye şiddetle karşı çıkıyordu. Ne garip bir tesadüftür ki düzenlemenin komisyonlarda görüşülmeye başlandığı sırada maddeye karşı çıkan isimler

“Hıyanet-i Vataniyye” kanunuyla “İstiklal Mahkemesinde” yargılanıyor ve suçsuzluklarını ispat etmeye çalışıyorlardı.

11 Aralık 1923 tarihli gazetede dikkat çeken bir başka ayrıntı ise Mahkemenin İstanbul’a gönderilme gerekçesi Ağa Han’ın mektubunun gazetelerde yayınlanması iken, savcılığın gazetelerden son dört aya ait gazete koleksiyonlarını istediğine dair haberidir. Malum olduğu üzere Cumhuriyet her ne kadar 29 Ekim’de ilan edilmiş olsa da tartışmalar birkaç ay öncesinden hız kazanmıştı. Savcılığın Ağa Han mektubunun izini son dört aylık gazete koleksiyonlarından sürmesi meselenin ne kadar hukuki olduğunu da yeterince açıklamaktadır.

İstanbul basınının önde gelen bu üç gazetesinin sahip ve başyazarlarının İstiklal Mahkemesinde yargılanıyor olması toplumda endişeli bir bekleyiş meydana getirmiştir. Bu nedenle İstiklal Mahkemesi gazetelere şu şekilde demeç vermiştir; “*Son zamanlarda bazı tahrikâtın ikâ-i fesâda başladığı anlaşıldığından Cumhuriyetin mevcûdiyet ve esâsâtı hilâfında hareket ve teşebbüsâta cüret edenler şiddetle tecziye olunacak*” (Tevhid-i Efkâr, 11 Aralık 1923: 1).

Tevhid-i Efkâr 12 Aralık 1923 tarihli nüshasında hangi usul ve esaslar çerçevesinde söz konusu mektubun gazetelere ulaştığını anlatmıştır. Gazetede yer aldığına göre esasen İsmet Paşa’ya gönderilen mektubun birkaç nüshası İstanbul’daki bu gazetelere de gönderilmiş, gazeteler de mektuba sayfalarında yer vermişlerdir. Dolayısıyla ortada suç teşkil edecek bir durum mevcut değildir. Yazıda dikkat çeken esas konu ise Tevhid-i Efkâr’ın birkaç gün önceki nüshasında ifade edildiği üzere, 3 Ağustos 1923 tarihli nüshasında mezhepsel farklılıkları nedeniyle mektubu yazan kişilerin dikkate alınmaması gerektiği hususunun dile getirilmiş olmasıdır. Buna göre 2 Ağustos 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr’da “*Ağa Han’ın Âlem-i İslam’a Beyannâmesi*” başlıklı bir haber yayınlanmıştır.

Beyannameye İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile iyi geçinmek zorunda olduğunu belirten Ağa Han, Lozan Anlaşması'nın kabulüyle Türkiye'nin Batılı devletlerle eşit konuma geldiğini ve Hindistan gençlerini Türklere yardım etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu beyanname 3 Ağustos tarihli Tevhid-i Efkâr'ın Bend-i Yevmî köşesine şu satırlarla konu olmuştur; "*Bundan başka ruh-u İslâm'dan uzaklaşmış bir mezhebin reisi olan Ağa Han'ın Hilafet işleri gibi ehl-i sünnete ait olan mesâile karışması da doğru değildir...*" (Tevhid-i Efkâr, 3 Ağustos 1923; 1). 3 Ağustos 1923 tarihli nüshada yayınlanan bu satırlar, bu kez okuyucuya hatırlatmak ve bu işlerle ilgilerinin olmadığını deklare etmek amacıyla 12 Aralık 1923 tarihli gazetede yayınlanmıştır.

Aynı yazıda vurgulanan bir başka husus da 6 Ağustos 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr'da yayınlanan "*Ağa Han Kimdir?*" başlıklı bir habere ilişkindir. Ağa Han'ın İslam dünyasındaki istiklal ve kurtuluş gibi düşüncelere muhalif bir kişi olarak nitelendirildiği haberde, kendisinin zehirli tavsiyelerinin aslında İngilizlerin emellerine hizmet ettiği ve Ağa Han'ın sözlerinin İngiliz gazeteleri tarafından yaldızlanarak İslam dünyasına pazarlandığı ifade edilmektedir (Tevhid-i Efkâr, 6 Ağustos 1923: 1).

Ankara Hükümetinin sesi konumunda olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, özellikle Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul matbuatına karşı muhalif bir tavrı söz konusudur. Hâkimiyet-i Milliye, belki de hükümetten aldığı güçle olsa gerek "yönlendirici" bir yayın politikası izlemekte ve aleni olarak gazeteleri ve gazetecileri hedef tahtasına oturtan yazılar yayınlamaktadır. Özellikle gazetenin "İstanbul Matbuatından" başlıklı köşesinde bu durumun en bariz örneklerini görmek mümkündür.

Tevhid-i Efkâr'da "*Muhakemeye Doğru*" başlığıyla yer alan yazıda İstiklal Mahkemesinin İstanbul'a gelmesi konusuna yer verilmiştir. Yazıda bu yargılama sürecinin farklı yerlere çekilmemesi gerektiği, Mahkemenin İstanbul'a birkaç

gazeteciyi susturmak için değil, Meclis adına hüküm vermek için geldiği ifade edilmiştir (Tevhid-i Efkâr, 13 Aralık 1923; 1).

Gazetecilerin yargılanmaya başlanacağı sırada İstiklal Mahkemelerinin yetkilerini sınırlamaya yönelik Meclise bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklifi Meclise sunan isimlerden birisi de Erzurum Mebusu Rüşdü Paşa'dır. İstanbul İstiklal Mahkemesi Savcısı Vâsıf Bey'in "idamları Meclise sunmadan infaz edebileceklerini" yönünde basına yaptığı açıklamanın kamuoyunda tepkiyle karşılandığını belirten Rüşdü Paşa Mahkemenin yetkilerinin kısıtlanması gerektiğini ifade etmiş ancak yapılan oylamada teklif 63'e karşı 89 oyla reddedilmiştir (Tevhid-i Efkâr, 14 Aralık 1923: 1).

İstanbul İstiklal Mahkemesindeki yargılamalar "Ağa Han Mektubu" ile sınırlı kalmamış bu sırada Tanin'in yazı işleri müdürü Bahâ Bey, Makam-ı Hilafet Yaveri Yüzbaşı Ekrem Bey ve İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey de tutuklanan isimler arasında yerini almıştır (Tevhid-i Efkâr, 14 Aralık 1923: 1).

Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in tutuklanmasına gerekçe olarak ise "*Huzur-u Hazret-i Hilafetpenahi'ye Açık Arıza*" başlığıyla Halifeye hitaben yazdığı açık mektup gösterilmektedir. Lütfi Fikri Bey, mektubunda Hilafet tartışmalarının Halifelik kurumunu yıpratmaya yönelik olduğunu belirterek Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan görüşlere atıfta bulunarak Halifenin Bursa'da zorunlu ikamete mecbur edileceğini veya istifaya zorlanacağını yazmıştır. Mektubunda, Hilafet kurumunu "Türlere atalarından kalan en değerli miras" olarak nitelendiren Lütfi Fikri Bey, bu kurum sayesinde Türklerin İslam dünyasında seçkin bir konumda bulunduğunu söylemiştir (Tanin. 10 Kasım 1923: 1). Bu mektubun gerekçe gösterilerek Lütfi Fikri Bey'in de tutuklanması, meselenin Ağa Han'ın mektubunun yayınlanmasından daha fazla olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

5. Gazetecilerin Yargılanması

İstanbul İstiklal Mahkemesinde gazetecilerin yargılanmasına 15 Aralık 1923 tarihinde başlanmıştır. Aleni (açıktan) bir şekilde yapılan yargılama safahatına gazetelerde de yer verilmiştir. Tevhid-i Efkâr'ın 16 Aralık 1923'teki nüshasında yer alan savcılığın mütalaasına göre gazeteciler, Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen mektubu yayınlamakla ve bu mektup içinde yer alan bazı hususların da Hiyanet-i Vataniye Kanunu kapsamına girmekle itham edilmişlerdir. (Resim 1)

Resim 1. (Soldan sağa) Hayri Muhyiddin Bey, Velid Bey ve Hüseyin Cahid Beyler İstanbul İstiklal Mahkemesi Önünde

Kaynak: Tevhidi Efkâr, 16 Aralık 1923, s. 1.

Mahkemede Velid Ebüzziya'ya, Ağa Han'ı tanıyıp tanımadığı, Tevhid-i Efkâr'ın idari yönetiminin nasıl olduğu gibi sorular yöneltilmiştir. Ağa Han'ı meşhur bir şahsiyet olmasından dolayı hakkında gazetelerde yayınlanan bilgiler çerçevesinde tanıdığını belirten Velid Ebüzziya, Ağa Han'ın Millî Mücadele'ye destek şeklindeki yazılarının zaman zaman İngiliz basınında yer aldığını, kendilerinin de Tevhid-i Efkâr'da bu yazılara bazen yer verdiklerini dile getirmiştir. Bununla birlikte Ağa Han'ın özellikle son zamanlarda yayınladığı bazı

yazıların, hükümetin işlerine karışacak nitelikte olduğunu söyleyen Velid Ebüzziya, kendilerinin de bunun üzerine bu yazılara şiddetle karşı çıktıklarını ifade etmiştir. Bu sırada Velid Bey, Ağa Han'ın Hilafet işlerine karışmasının yanlışlığına dair kaleme aldığı yazısına yer verdiği Tevhid-i Efkâr'ı cebinden çıkararak duruşma heyetine okumuştur (Tevhid-i Efkâr, 16 Aralık 1923: 1).

Gazetecilerin yargılanması süreci, Ağa Han'ın mektubunu aşarak, gazetecilerin fikir ve düşünce dünyalarını sorgulamaya evrilmiştir. Nitekim Ağa Han imzalı mektubun yayınlanması gerekçesiyle başlatılan mahkemenin seyri, gazetelerin son dört ayda yayınlanan içeriği üzerinden bir yargılamaya dönüşmüştür. Yargılama safahatında üzerinde en çok durulan husus, Cumhuriyet'in ilanı konusunda İstanbul matbuatının sorgulayacağı tavrıdır. Konu adeta Ağa Han'ın mektubunu gölgede bırakacak şekilde Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili tartışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Burada özellikle Velid Ebüzziya'ya "*Efendiler İsti'cal Ediyorsunuz*" (Tevhid-i Efkâr, 30 Ekim 1923: 1) başlıklı yazısı sorulmuştur. Söz konusu yazısında, Cumhuriyet'in alelacele ilan edildiği konuları üzerinde duran Velid Ebüzziya'ya duruşma sırasında bu yazısında maksadının ne olduğu sorulmuştur (Tevhid-i Efkâr, 23 Aralık 1923: 1). Velid Bey de, devletin resmi ajansı olan Anadolu Ajansı'nda yayınlanan "Cumhuriyet ilanı hakkındaki haberlerin asılsız olduğu ve bu konunun esaslarının, gerek hazırlık komisyonunda ve gerek Fırka Divanında tetkik edildikten ve genel kuruldan geçirildikten sonra tebliğ edileceği" yönündeki bildiriye hatırlatmış, bu bildirin hemen ertesi günü Cumhuriyet'in ilan edilmesi üzerine kendisinin bu yazıyı yazdığını dile getirmiştir (İkdam, 23 Aralık 1923: 1).

Resim 2. İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde Hüseyin Cahit ve Velid Bey'i Gösteren Temsili Resim

Kaynak: Tevhidi Efkâr, 23 Aralık 1923, s. 1.

Esasen İstanbul matbuatının Cumhuriyet'in ilanına veya ülkenin idare şeklinin Cumhuriyet olmasına yönelik bir eleştirileri yoktur. Bu hususta eleştiri konusu, Saltanatın kaldırılmasıyla hâkimiyet-i milliyenin millete geçmesi gerekirken kimi idarecilerin saltanatvari tutumlarıdır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilanının henüz kamuoyunda yeterince tartışılmadan ilan edilmesinin yanlışlığına dikkat çekilmekte ve Cumhurbaşkanıya tanınması öngörülen bazı yetkilerin yeni bir saltanat sistemini ortaya çıkaracağı dile getirilerek, bu durumda saltanatın niçin kaldırıldığının sorgulaması gerektiği vurgulanmaktadır.

2 Ocak 1924'te gerçekleştirilen karar duruşmasında İkdâm, Tanin ve Tevhid-i Efkâr'ın söz konusu mektubu yayınlamasının suç teşkil ettiği belirtilmiş bununla birlikte suçta "kasıt unsurunun" bulunmamasından dolayı gazetecilerin beraatına karar verilmiştir. Gazetecilerin herhangi bir ceza almadan beraat etmesi Halk Fırkası içerisindeki radikal kanat tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmiştir (Güz, 2008: 166).

Bu yargılama esasen kamuoyu oluşturma gücüne sahip İstanbul basınının en önemli üç ismine gözdağı niteliği taşıyan bir yargılamadır. Nitekim davanın asıl amacı Mart ayında kaldırılacak olan Hilafet ile ilgili aykırı düşünceleri susturmaktır (Aslan & Dündar, 2015: 29). Mahkeme Başkanı İhsan Bey, kararı okuduktan sonra bir nevi gazetecilere nasihatle bulunarak gazetecilerin bundan sonra milletin huzur ve sükûnunu her an korumaya çalışmaları gerektiğinden bahsetmiştir (Çulcu, 1993: 480). Yargılamanın sonraki günlerde de çeşitli yansımaları olmuştur. Bunlardan birincisi, Ankara Hükümetinin başta Hilafetin kaldırılması meselesinde olduğu üzere bundan sonra yapmış olduğu icraatlarda etkin bir muhalefetle karşılaşmaması, basının bir anlamda “Tahrir-i Sükûn” havasına girmesidir. İkincisi de Mustafa Kemal’in beraat eden gazetecileri İzmir’de kabul ederek onları bir anlamda “taltif” etmesidir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Tarihsel süreçte basının toplum üzerinde kamuoyu oluşturma gücü, basın ile iktidar arasındaki ilişkinin bir gerginlik alanı olmasının başlıca sebebidir. İktidarlar yaptıkları veya yapacakları icraatların kamuoyu nezdinde olumsuz bir karşılık bulmasını istemezler. Ancak basının, toplumu bilgilendirirken aynı zamanda toplumu yönlendirme gücünün de bulunması, iktidar ile basın arasındaki ilişkinin kimi zaman çatışmaya dönmesi sonucunu da doğurur.

Millî Mücadele sonrası oluşan yeni devlet yapılanmasında, iktidarın yaptığı veya yapmayı planladığı kimi icraatlara, dönemin etkili basını olan İstanbul matbuatından kimi zaman eleştiri ve itirazlar yükselmiştir. Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, Ankara’nın başkent olması, hilafetin kaldırılması söylentileri, batılılaşma yönünde çok farklı adımların atılması gibi o günkü toplum için oldukça köklü olabilecek birtakım adımlar, İstanbul matbuatında eleştiri konusu olmuştur. Ancak şu hususun özellikle belirtilmesi gerekir ki, bu

eleştiri ve itirazlar, daha ziyade üslup ve içerik açısından. Örneğin, Saltanatın kaldırılmasında İstanbul matbuatının yayın politikası genel olarak oldukça olumludur. Ancak bir saltanat yönetimi yıkılırken yerine yeni bir saltanat yönetiminin ikame edilmesine karşı çıkmaktadır. Devletin idare rejiminin millet hakimiyetine dayalı olan Cumhuriyet idaresi olmasına hiç kimsenin itirazı yoktur ancak Meclisin feshedilmesi veya savaş ilanı gibi önceki saltanat yönetiminde bile olmayan birtakım yetkilerin Cumhurbaşkanıya tanınmasına İstanbul matbuatı karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan hükümetin yayın organı gibi davranan ve başını Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin çektiği Ankara basını da sürekli olarak İstanbul matbuatının aleyhinde yayınlar yapmaktadır. Hükümetin bu eleştiri ve itirazlardan rahatsız olması ve Ankara basınının İstanbul matbuatı aleyhine yayınlar yapması, Hükümetin İstanbul matbuatına gözdağı verme isteğinde etkili olmuştur.

Hilafetin kaldırılacağı söylentilerinin dolaştığı bir ortamda İngiliz emperyalizminin sadık bir bendesi olan Ağa Han'ın Başvekil İsmet İnönü'ye hilafetin kaldırılmaması yönündeki mektubunun İstanbul matbuatının etkin gazetelerinden olan İkdâm, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanması, Hükümetin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepkinin oluşmasında özellikle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin olumsuz yayınları da etkili olmuştur.

Hükümet yetkilileri Melis'te yaptıkları konuşmalarda, meselenin vatan hainliği kapsamında değerlendirilmesi gerektiği bunun için de İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması düşüncesindeyken, bazı milletvekilleri, konunun adlî yargıyı ilgilendiren bir mesele olduğu, özel yetkili bir mahkemenin gönderilmemesi kanaatindedirler. Yapılan oylamada Hükümetin de bastırmasıyla İstanbul'a İstiklal Mahkemesinin gönderilmesi sonucu çıkmıştır.

İkdâm, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazete sahipleri ile sorumlu müdürleri tutuklanmış ve 15 Aralık 1923 tarihinde gazetecilerin yargılanmasına

başlanmıştır. Bu arada savcılık son dört aylık gazete koleksiyonlarını gazetelerden talep etmiştir. Bu son dört aylık zaman diliminde ise başta 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet olmak üzere İstanbul basının Hükümete muhalif çeşitli haber ve yorumlar bulunmaktadır. Nitekim gazetecilerin yargılanma sürecinde mahkemede muhatap oldukları sorular, Ağa Han'ın mektubuyla ilgili olmaktan ziyade son dört ayda yaptıkları neşriyat üzerinedir.

Yargılama safahatı sekizinci duruşma olan 2 Ocak 1924 tarihinde tutuklu gazetecilerin beraatlarıyla sona ermiştir. Esasen herhangi bir suç unsurunun bulunmadığı bir mektup gerekçe gösterilerek gazetecilerin İstiklal Mahkemesi gibi özel yetkilerle donatılmış bir mahkemede muhakemeye çekilmeleri üstelik de bu mektubun ideolojik açıdan Osmanlı Hilafetine taban tabana zıt görüşlere sahip bir kişinin mektubu olması, esasen yargılamanın hukuki olmaktan ziyade farklı saiklerle yapıldığını göstermektedir. Nitekim İstanbul matbuatının etkili kalemleri, Hükümetin kendilerine vermiş olduğu mesajı almışlar ve bundan sonraki süreçte neşriyatlarında eleştiri ve itirazlara yer vermemişlerdir. Bu yargılamadan üç ay sonra Hilafetin kaldırılmasının dönemin basınında herhangi bir yorum yapılmadan sadece sıradan bir haber olarak verilmesi bu durumun en açık bir göstergesidir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir

Destek/ Finansman Beyanı: Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almadıklarını beyan etmektedir.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arabacı, C. (2020). "Birinci Meclis Dönemi İstiklal Mahkemeleri (1920-1923)". Tezkire, Birinci Meclisin Yüzüncü Yılı özel sayısı: 33-79.
- Aslan, S. & Dündar, T. (2015). "Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri". Mukaddime 5 (1): 27-44.
- Aybars, E. (2009). İstiklal Mahkemeleri. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Çulcu, M. (1993). İstiklal Mahkemelerinde Gazeteciler Davası (Hilafetin Sonu). İstanbul: Kastaş Yayınları
- Güz, N. (2008). Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri. (1920-1927). 2. Baskı. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Karakul, S. (2015). "Yeni Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2 (2): 63-112.
- Kılıç, N. (2021). İstiklal Madalyalı Muhalif Bir Gazeteci Velid Ebüzziya. Ankara: Çolpan Kitap.
- Kopar, M. (2016). "Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Basın İktidar İlişkisi (1920-1925)". Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40(1): 117-135.
- Okut, F. (1999). "Siyaset ve Yazılı Basın İlişkileri". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1: 353-382.
- Öz, M. (1998). Ağa Han Maddesi. TDV İslâm Ansiklopedisi cilt.1: 453-455
- Öz, M. (2001). İsmâiliyye Maddesi. TDV İslâm Ansiklopedisi cilt 23: 128-133.
- Ülker, İ. (2015). "İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Çalışmaları". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (1): 178-200.
- Sertel, Z. (2001). Hatırladıklarım. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Sürelî Yayınlar
- İkdam (1923-1924 Koleksiyonu)
- Tanin (1923-1924 Koleksiyonu)
- Tevhid-i Efkâr (1923-1924 Koleksiyonu)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the aftermath of the War of Independence, in an environment where the state was being reshaped, the relationship between the press and the government followed a problematic course, as in many examples throughout history. The restructuring of the state, the establishment of new institutions, some steps taken towards modernization and westernization, and certain actions of the government have been subject to criticism in the Istanbul press. The pro-government stance of the Ankara press, known for its sarcastic attitude towards the Istanbul press, has fueled the government's negative attitude towards the Istanbul press. The Ankara government, disturbed by the criticism in the Istanbul press of some of its past and planned actions, wants to intimidate the Istanbul press. In an environment where rumors were circulating about the abolition of the Caliphate, the publication in the Istanbul press of a letter from Aga Khan Sultan Muhammad Shah to Prime Minister İsmet İnönü advising against the abolition of the Caliphate, provided the government with the opportunity to intimidate the Istanbul press. Following the publication of Aga Khan's letter in the three most important Istanbul press outlets—İkdam, Tanin, and Tevhid-i Efkâr—the owners and managing editors of these newspapers were arrested and tried in the Istanbul Independence Court.

Method

This article examines the trial of journalists in the Istanbul Independence Courts, focusing on the Tevhid-i Efkâr newspaper, and aims to provide a snapshot of the relationship between the press and the government during that period.

Findings (Results)

The Independence Courts were special courts established by law approximately six months after the founding of the Turkish Grand National Assembly. Initially established solely for military deserters and comprised entirely of members of parliament, the Independence Courts' jurisdiction was later expanded through various regulations to include crimes such as verbally, in writing, or physically opposing the aims and activities of the Grand National Assembly, espionage, and other offenses falling under the Treason Law. The Istanbul Independence Court was one of the three independence courts established after the Republic, along with the Ankara and Diyarbakır Independence Courts. The Istanbul

Independence Court handled cases such as the journalists' trial, the Lütfi Fikri Bey trial, and the Dedezâde İbrahim Edhem Efendi trial. However, the primary reason for the court's establishment was to prosecute leading figures of the Istanbul press. The justification was the publication in Istanbul newspapers of a letter written by Aga Khan to Prime Minister İsmet İnönü, in which he expressed his views that abolishing the Caliphate would be a mistake, and the subsequent reaction from the government. Prime Minister İsmet İnönü's proposal in Parliament to establish an Independence Court for Istanbul sparked heated debates, with opposing deputies arguing that the matter could be resolved through criminal law and ordinary courts. However, a vote in Parliament decided to send an Independence Tribunal to Istanbul. Following the court's decision, on December 9, 1923, Velid Ebüzziya, owner and chief editor of the *Tevhid-i Efkâr* newspaper; Hayri Muhyiddin Bey, the responsible manager; Hüseyin Cahit Bey, owner and chief editor of the *Tanin* newspaper; Cevdet Bey, owner and chief editor of the *İkdam* newspaper; and İzzettin Bey, the responsible manager, were arrested. The arrest of leading figures in the Istanbul press naturally caused a great stir in the media, with newspapers of the time, especially *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*, and *İkdam*, covering the issue in full pages. The trial of journalists at the Istanbul Independence Court began on December 15, 1923. The proceedings, which were conducted publicly, were also covered in the newspapers. According to the prosecutor's opinion, the journalists were accused of publishing a letter sent to Prime Minister İsmet Pasha and of certain points contained within that letter falling under the scope of the Treason Law. However, the trial of the journalists has evolved beyond the Aga Khan's letter, turning into a questioning of the journalists' ideas and intellectual world. Indeed, the trial, which began over the publication of the letter signed by the Aga Khan, has transformed into a trial based on the content published in newspapers over the past four months. The most emphasized point during the trial was the questioning attitude of the Istanbul press regarding the proclamation of the Republic. The discussion has focused almost entirely on the debates surrounding the proclamation of the Republic, overshadowing the Aga Khan's letter. Essentially, the Istanbul press had no criticism of the proclamation of the Republic or the adoption of a republican form of government. The point of criticism in this regard is that while the abolition of the Sultanate should have resulted in the transfer of national sovereignty to the people, some administrators displayed monarchical attitudes. Furthermore, attention is drawn to the wrongness of proclaiming the Republic before it had been sufficiently debated in public, and it is argued that some of the powers to be granted to the President would create a new system of monarchy, thus emphasizing the need to question why the monarchy was abolished in the first place. In the verdict hearing held on January 2, 1924, it was stated that the publication of the letter by *İkdam*, *Tanin*, and *Tevhid-i Efkâr*

constituted a crime; however, considering that the "element of intent" was not present in the crime, the journalists were acquitted. After reading the verdict, the presiding judge, Mr. İhsan, offered a kind of advice to the journalists, stating that they should henceforth strive to protect the peace and tranquility of the nation at all times. The influential journalists of Istanbul's press, who were on trial, understood the message given to them by the government and subsequently gave less space to criticism and objections in their newspaper content.

Conclusion and Discussion

Considering the questions posed to journalists during the trial and the subsequent acquittal of all journalists, the prosecution of the journalists has been interpreted as essentially a form of intimidation by the government against the press. Indeed, the lack of substantial criticism of the government's actions from the Istanbul press after the trial further reinforces the validity of these comments.